

МУЗЫКА ТӘЛИМИ ХӘМ ВОКАЛ: ОҚЫТЫҰШЫНЫҢ РОЛИ

Ж.Қуламбетова – үлкен оқытыушы

*Өзбекстан мәмлекетлик көркем өнер хәм мәденият институты Нөкис филиалы
“Театр хәм көркем өнер” факультети, “Вокал” кафедрасы*

Таяныш сөзлер: музыка тәлими, вокал, хаўаз, педагог, тәрбия, эстетика, дөретиўшилиқ жумыс, сес техникасы, репертуар, музыкалық саўатлылық, ритм, интонация, дикция, дем алыўды қадағалаў, сес диапазоны, сес тембри, руўхый тәрбия, мәденият, сахна мәденияты, көнликпелер, көркем өнер, билимлендириў процеси, шынығыўлар, дөретиўшилиқ.

Ключевые слова: музыкальное образование, вокал, голос, педагог, воспитание, эстетика, творческая деятельность, звуковая техника, репертуар, музыкальная грамотность, ритм, интонация, дикция, контроль дыхания, диапазон звука, тембр звука, духовное воспитание, культура, сценическая культура, навыки, искусство, образовательный процесс, упражнения, творчество.

Key words: music education, vocal, voice, teacher, upbringing, aesthetics, creative activity, sound technique, repertoire, musical literacy, rhythm, intonation, diction, breath control, sound range, sound timbre, spiritual education, culture, stage culture, skills, art, educational process, exercises, creativity.

Музыка - инсан қалбин тәрбиялаўшы, сезимлерин байытыўшы хәм эстетикалық дүньяны кеңейтиўши көркем өнер түри. Музыка тәлими тек ғана дөретиўшилиқ қәбилетлерди раўажландырып қоймастан, ал әдеп-иқрамлылық, мәдений хәм руўхый тәрбияның әхмийетли факторы есапланады. Музыка тәлими хәм вокал көркем өнеринде муғаллимнің ролю шексиз. Устаз тек билим хәм көнликпелерди жеткерип қоймастан, ал шәкирттиң дөретиўшилиқ потенциалын раўажландырыў, музыкаға болған мухаббатын оятыў хәм оның эстетикалық көз-қарасын қәлиплестириўде әхмийетли орын ийелейди. Жақсы оқытыўшы - бул, бәринен бурын, өз пәнин жетик билетуғын, музыка теориясы, тарийхы хәм атқарыўшылық көркем өнериниң нәзик тәреплерин терең аңлайтуғын шахс болып табылады. Ол студентлерге музыканың тилин түсиниўге, ноталарды оқыўға, ритмди сезиўге хәм гармония нызамлықларын түсиниўге жәрдем береді. Сондай-ақ, муғаллим тек билим бериўши емес, ал устаз да болып есапланады. Ол хәр бир студентке индивидуал қатнас жасаўы, оның қәбилетин анықлаўы хәм оған сәйкес түрде билим бериўи керек. Оқытыўшы оқыўшының күшли тәреплерин раўажландырыўға, кемшилиқлерин сапластырыўға хәм өз үстинде еркин ислеўге ийтермелеўи керек. Вокал көркем өнеринде муғаллимнің роли және де әхмийетли.

Ол даўысты дурыс қойыў, дем алыў техникасын үйретиў, артикуляцияны раўажландырыў хәм вокалдың көркем имканиятларын ашыўда жәрдем береді. Жақсы вокал муғаллими оқыўшыға өз даўысын басқарыўға, хәр түрли усылларда

айтыўға хәм сахнада өзин еркин тутыўға үйретеди.

Муғаллимнің жеке пазыйлетлери де үлкен әхмийетке ийе. Сабыр-тақатлылық, мийрим-шәпәттилиқ, талапшаңлық хәм әдиллик - бул муғаллимге шәкиртлериниң хұрметине ерисиўге хәм олар менен нәтийжели қарым-қатнас орнатыўға жәрдем беретугын пазыйлетлер болып табылады. Музыка хәм вокал тәлиминде муғаллим - бул тек билим дереги емес, ал дөретиўши, устаз хәм дос. Оның хәрекетлери себепли жас әўладтың музыкалық потенциалы жүзеге шығады, олардың эстетикалық талғамы қәлиплеседи хәм олар көркем-өнер әлемине қәдем қояды. Музыка тәлими хәм вокал тараўындағы оқытыўшының ўазыйпасы тек ғана сабақ өтиў менен шекленбейди. Ол музыкаға жақынластырыў, оның гөззаллығын сезиў хәм сүйиўге үйретиўи керек. Муғаллим өз шәкиртлериниң ишки дүньясын байытыў, оларда жақсылыққа умтылыў сезимин оятыў хәм оларды руўхый жетик инсанлар етип тәрбиялаўға жуўапкер. Заманагөй музыка тәлими муғаллимнен жаңаша жантасыўларды талап етеди. Бүгинги күнде технологиялардың раўажланыўы музыка билимлендириўинде жаңа имканиятлар жаратпақта.

Оқытыўшы интерактив сабақлар өткерий, аудио хәм видео материаллардан пайдаланыў, онлайн платформалардан үнемли пайдаланып, оқыў процесин және де қызықлы хәм нәтийжели ислеўи мүмкин. Сондай-ақ, оқытыўшы өзиниң кәсиплик шеберлигин турақлы арттырып барыўы, жаңа педагогикалық технологияларды өзлестириўи хәм өз тараўындағы жаңалықлардан хабардар

болыуы зэрур. Ол семинар хэм тренинглерде қатнасуы, тэжирийбе алмасуы хэм өз үстинде тынымсыз ислеуи керек. Музыка хэм вокал муғаллиминиң мийнети - бул келешек әулад ушын қойылған үлкен үлес болып есапланады. Олардың ис-хәрекетлери менен жас дөретиушилер жетисип шығады, музыка көркем өнери раўажланады хэм жәмийетимиздиң руўхый келбети және де гөзалласады.

Музыка тәлими хэм вокал көркем-өнери муғаллими заманагөй педтехнологиялар раўажланыуы дәуиринде өзине тән хэм әхмийетли рольди атқарады. Устаз тек ғана музыка теориясы хэм әмелияты бойынша билимлерди жеткеруи емес, ал хәр бир оқыушының индивидуал қәбилетин ашатуғын, оның дөретиушилиқ потенциалын жүзеге шығаруға жәрдемлесетуғын шахс болып табылады. Педтехнологиялар, яғный билимлендируи процесин оптималластыруға қаратылған инновациялық усыллар хэм кураллар оқытушыға бул ўазыйпаны табыслы орынлауға жәрдем береді. Заманагөй оқытушы интерактив доскалар, онлайн сабақлар, музыкалық программалық тәмийнат хэм мобиль қосымшалар сыяқлы педтехнологиялардан нәтийжели пайдаланыуы керек. Бул кураллар оқыту процесин қызықлырақ хэм нәтийжелірек етиуге, оқыушылардың еркин пикирлеуин раўажландыруға, олардың дөретиушилиқ излениулерин қоллап-қуўатлауға хызмет етеді. Мәселен, музыка бағдарламалары жәрдемінде оқыушылар өзлери музыка жаратыулары, аранжировкалаулары хэм өз атқарулары жазып алыулары мүмкин. Вокал муғаллиминиң ролы айрықша әхмийетли. Ол тек ғана дауысты дурыс қойуды үйретип қоймастан, ал хәр бир оқыушының индивидуал тембрин, оның атқару усылын раўажландырады. Педтехнологиялар вокал билимлендируинде де үлкен имканиялар жаратады. Мәселен, дауыс жазу студиялары хэм программалары жәрдемінде оқыушылар өз атқарулары талқылауы, қәтелерин анықлауы хэм оларды дүзетиу үстинде ислеуи мүмкин. Музыка тәлими хэм вокал муғаллими заманагөй педтехнологиялардан өнимли пайдаланып, хәр бир оқыушының музыкалық қәбилетлерин раўажландыруға, оларды дөретиуши шахс сыпатында қәлиплестируге өз үлесин қосады. Бул болса, өз гезегинде, жәмийетимиздиң руўхый хэм мәдений раўажланыуына хызмет етеді. Музыка тәлими хэм вокал көркем өнери муғаллими заманагөй

педагогикалық технологияларды қолланыу арқалы студентлердиң дөретиушилиқ потенциалын раўажландыруда әхмийетли роль ойнайды. Вокализлер, романслар хэм ариялар сыяқлы музыкалық жанрлар арқалы оқытушы студентлердиң дауыс имканияларын кеңейтиу, музыкалық талғамын қәлиплестиру хэм сахна мәдениятын тәрбиялауға ериседи. Заманагөй педтехнологиялар муғаллимге сабақ процесин және де нәтийжели хэм қызықлы шөлкемлестируге жәрдем береді. Мәселен, интерактив доскалар, мультимедиа кураллары, онлайн платформалар хэм мобиль қосымшалар арқалы студентлердиң музыкаға болған қызығушылығын арттыру, теориялық билимлерди әмелият пенен үйлестиру мүмкин. Вокализлерди үйретиуде дауыс жазу хэм анализлеу программаларынан пайдаланыу, студентлерге өз қәтелерин дүзетиу хэм жетилистиру имканиятын береді. Романслар хэм ариялар вокал көркем өнерин үйретиуде айрықша орын тутады. Романслар студентлерде лирикалық сезимлерди билдиру қәбилетин раўажландырса, ариялар опера сахнасына таярлық көриуде үлкен әхмийетке ийе. Оқытушы студентлерге романс хэм ариялардың тарийхы, жанры хэм атқарулығы өзгешеликleri ҳаққында мағлыұмат берип, оларды музыкалық шығарманың мазмунын түсиниуге хэм сезиуге үйретеди. Оқытушының ролы тек техникалық шеберликти үйретиу менен шекленбейди. Ол студентлерде эстетикалық талғамды қәлиплестиру, музыкаға муҳаббат ояту хэм дөретиушилиқ искерликке хошаметлеу сыяқлы ўазыйпаларды да атқарады.

Соның ушын оқытушы музыка тарауындағы жаңалықлардан хабардар болыуы, өз билим хэм көнликпелерин турақлы түрде арттырып барыуы, оқыушылар менен индивидуал ислесиуи хэм олардың қәбилетлерин дурыс баҳалай алыуы керек. Музыка билимлендируи хэм вокал көркем өнери оқытушының шеберлиги, билимданлығы хэм заманагөй педагогикалық технологияларды өзлестиргенлиги менен тиккелей байланыслы. Бүгинги күнде педагоглар тек ғана музыка теориясы хэм атқару сырларын үйретиу емес, ал хәр бир оқыушының индивидуал өзгешеликлерин есапка алған ҳалда билим беруи процесин шөлкемлестируи керек. Заманагөй педтехнологиялар, атап айтқанда, интерактив усыллар, мультимедиа кураллары, онлайн платформалар хэм мобиль қосымшалар

музыкалық билимлендириўдин нәтий-желилигин арттырыўға хызмет етеди.

Вокал сабақларында муғаллимниң роли жүдә әҳмийетли. Ол оқыўшының даўысын дурыс қәлиплестириў, дем алыў техникасын раўажландырыў, артикуляция хәм дикция үстинде ислеў, интонацияны дурыслаў сыяқлы ўазыйпаларды орынлайды. Сондай-ақ, педагог оқыўшыға музыканың ишки мәнисин түсиниўге, сезимлерин билдириўге, сахна мәдениатын ийелеўге жәрдем бериўи керек. Музыка тәлими хәм вокал көркем өнери муғаллимниң шеберлиги, билимлиги хәм заманагөй педагогикалық технологияларды өзлестиргенлиги менен тиккелей байланысly. Репертуар таңлаў - вокал муғаллимниң ең әҳмийетли ўазыйпаларынан бири. Репертуар оқыўшының жасы, қәбилети хәм музыкалық талғамына сәйкес болыўи керек. Вокализлер ҳаўаз аппаратын шынығыў, диапазонды кеңейттириў хәм даўысты беккемлеў ушын зәрүр. Романслар оқыўшының музыкалық талғамын қәлиплестириў, вокал техникасын раўажландырыў хәм көркем баянлаў усулларын үйрениў ушын хызмет етеди. Ариялар болса оқыўшының сахнадағы имканиятларын көрсетиў, образ жаратыў хәм курамалы вокал ўазыйпаларын орынлаў ушын сайланады. Мысал ретинде, баслаўыш класс оқыўшылары белгили композиторлардың халық қосықлары хәм балалар ушын дәретилген романслар усыныс етиледи. Орта класс оқыўшылары ушын болса Чайковский, Рахманинов сыяқлы композиторлардың романслары, сондай-ақ, жеңил опера ариялары сәйкес келеди. Жоқары класс оқыўшыларына болса Верди, Пуччини, Моцарт сыяқлы композиторлардың курамалы ариялары, сондай-ақ, жәхән романс үлгилери усыныс етилиўи мүмкин. Сондай-ақ қарақалпақ музыкасы бай хәм рәнбәрең мийрасқа ийе. Оның курамына халық қосықлары, дәстанлар киреди. Оқытыўшы оқыў репертуарын дүзиўде өзбек, қарақалпақ музыкасының өзгешеликлерин есапқа алыўи керек. Мысалы, өзбек музыкасы вокал сабақлары ушын бай репертуар дереги болып мақомлар, қосықлар, халық қосықлары, классик қосықлар оқыўшылардың музыкалық талғамын қәлиплестириўге, оларды миллий мийрасымыз бенен таныстырыўға хызмет етеди. Шама менен репертуар сыпатында төмендеги шығармаларды усыныў мүмкин: Юнус Ражабийдин «Шашмақом» дүркиминен үлгилер, Мутал Бурхановтың «Тоҳир ва Зухра» операсынан ариялар, өзбек халық

қосықлары, мәселен, «Омон ёр», «Ләзги» «Кўқонча». Буннан тысқары, заманагөй өзбек эстрадасы «Ялла» ўәкиллериниң шығармалары да оқыўшылардың қызығыўшылығын оятыўи мүмкин.

Сондай-ақ, қарақалпақ музыкасы мәселен, «Дембермес», «Бозатаў», сыяқлы халық қосықлары сыяқлы хәм «Айдынлар», «Сениң көзлерин», «Муҳаббатыңнан», «Мәжнүнтал» оқыўшылардың жас өзгешеликлерине сәйкес келетуғын хәм олардың музыкалық талғамын раўажландыратуғын шығармалар сыпатында таңланыўи мүмкин. Вокал сабақларында муғаллимниң ролы даўысты дурыс қойыў, дем алыў техникасын үйретиў, дикция хәм артикуляцияны раўажландырыўдан ибарат. Оқыўшылардың индивидуал өзгешеликлерин есапқа алған ҳалда, олардың ҳаўазына сай келетуғын шығармаларды таңлаў әҳмийетли. Қосықларды атқарыўда оқыўшылардың миллий музыкаға болған сүйиспеншилигин оятыў мақсетинде қарақалпақ қосықларынан пайдаланыў усыныс етиледи.

Муғаллимниң шеберлиги, музыкалық билими, педагогикалық қәбилети хәм заманагөй технологияларды ийелеў дәрежеси музыка билимлендириўиниң сапасын белгилейди.

Сондай-ақ, оқытыўшының өзи музыкаға болған муҳаббаты хәм дәретиўшилиқ қатнасы оқыўшыларды илхамландырып, олардың музыкалық қәбилетлерин раўажландырыўға жәрдем береди. Музыка тәлими не ушын әҳмийетли? Музыка тәлими арқалы: Балалар хәм жасларда музыкаға болған қызығыўшылық оянады; Эстетикалық сезим хәм көркем пикирлеў қәлиплеседи; мәденият хәм миллий қәдириятларға хүрмет артады; Социаллық хәм коммуникативлик көнликпелер раўажланады. Вокал оқытыўшысының тийкарғы ўазыйпалары. 1. Даўыс имканиятларын раўажландырыў. Хәр бир оқыўшының даўыс диапазоны, тембри хәм техникасын дурыс бағдарлаў - муғаллимниң шеберлигинен дәрек береди. Ол баланы даўысына зыян жеткермей, дурыс хәм саламат тәризде раўажландырыўға үйретеди. 2. Музыка тыңлаў мәдениатын қәлиплестириў. Оқытыўшы тек нама айттырып қоймастан, оқыўшыны музыканы дурыс түсиниўге хәм талқылаўға да үйретиўи керек. Бул арқалы оқыўшыда көркем дүняқарас қәлиплеседи. 3. Репертуар таңлаў хәм үйретиў. Оқытыўшы оқыўшының жасы, даўыс имканиятлары хәм жеке қәбилетлерине қарап, дурыс намаларды таңлап, басқышпа-басқыш курамалылығын

арттырып барады. 4. Сахна мәдениятын үйретиў. Вокал муғаллими баланы тек даўысы менен емес, ал сахнада өзін тутыўы, хәрекетлери, мимикалары арқалы да тәсир көрсетиўге үйретеди. 5. Теориялық хәм әмелий билимлерди үйлестириў.

Музыка теориясы, ритм, интонация, дикция, дем алыў қадағалаўы сыяқлы техникалық элементлер де вокал тәлими процесинде әхмийетке ийе.

Жуўмақлап айтқанда, вокал оқытыўшысы - әпиўайы оқытыўшы ямаса оқытыўшы емес, ал шахсты тәрбиялайтуғын устаз, дәретиўшилик басшы хәм илхам бериўши устаз. Оның сабырлылығы, билими хәм меҳири себепли оқыўшылар музыка арқалы өзлерин аңлайды, сүйеди хәм әтирапындағылар менен унамлы байланыслар орнатады. Сонлықтан, музыка билимлендириўи хәм вокал муғаллими жәмийетте айрықша орынға ийе.

Пайдаланылған әдебиетлар

1. Ветлугина Н.А. Музыкальное развитие ребёнка. М.; 1968.
2. Голубовская Н. О музыкальном исполнительстве. 1985.
3. Крюкова В. Музыкальная педагогика. 2002.
4. Милич Б.Е. Воспитание ученика-пианиста. М.;Кифара, 2008.
5. Щапов А.П. Фортепианный урок в музыкальной школе и училище. М.; классика-XXI, 2001.

РЕЗЮМЕ. Бул мақалада вокал муғаллимининң музыка үйретиўдеги орны хаққында сөз етиледи. Музыка тәлими тек ғана даўисти раўажландырыўда емес, ал эстетикалық тәрбиялаўда, шахсты раўажландырыўда, мәдений дүнья қарасын қәлиплестириўде де үлкен әхмийетке ийе. Вокал муғаллими оқыўшылардың вокал имканиятларын анықлайды, дурыс усылларды үйретеди, сахна мәденияты, музыка саўатлылығы хәм дәретиўшилик көнликпелерин раўажландырыўда жетекши роль ойнайды. Сондай-ақ, балаларды миллий хәм улыўма инсаныйлық қәдириятларға хұрмет руўхында тәрбиялайды. Мақалада оқытыўшының педагогикалық шеберлиги, индивидуал қатнасы хәм руўхландырыўшылық орны айрықша атап өтилген.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматривается роль учителя вокала в обучении музыке. Музыкальное образование играет важную роль не только в развитии голоса, но и в эстетическом воспитании, личностном развитии и формировании культурного мировоззрения. Учитель вокала выявляет вокальные возможности учащихся, обучает их правильным техникам и играет ведущую роль в развитии сценической культуры, музыкальной грамотности и творческих навыков. Она также воспитывает детей в духе уважения к национальным и общечеловеческим ценностям через музыку. В статье особо подчеркивается педагогическое мастерство учителя, его индивидуальный подход и вдохновляющая роль.

SUMMARY. This article examines the role of a vocal teacher in teaching music. Music education plays an important role not only in voice development but also in aesthetic education, personal development, and the formation of a cultural worldview. Vocal teacher identifies students' vocal capabilities, teaches them proper techniques, and plays a leading role in developing stage culture, musical literacy, and creative skills. It also educates children in the spirit of respect for national and universal values through music. The article specifically emphasizes the teacher's pedagogical mastery, their individual approach, and inspiring role.